

általánosabb értelmű *Uralian*-nal szemben. Kiváló dolog, hogy a tanulmányok az interneten is megtalálhatók (<http://onoma.ural.klte.hu>), még hozzá – az elmélyült kutatást segítve – eredeti nyelven is. Külön öröm számomra, hogy a tanulmányokat olvasva képet kaphattam számos rokon nép településeinek társadalmi-gazdasági-kulturális környezetéről, és azok történelmi változásairól is.

MIKESY GÁBOR

ATLAS ALTSORBISCHER ORTSNAMENTYPEN

[Az Ószorb Helynévtípusok Atlasza]

Főszerkesztő ERNST EICHLER. INGE BILY vezetésével szerkesztette BÄRBEL BREITFELD és MANUELA ZÜFLE

Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig.

In Kommission bei Franz Steiner. Verlag Stuttgart, 2000–2004.

(Heft 1. 2000. 100 lap + 2 térkép; Heft 2. 2003. 182 lap + 23 térkép;

Heft 3–4. 2003. 197 lap + 13 térkép; Heft 5. 2004. 216 lap + 1 térkép)

1. A második világháború előtt S. ROSPOND lengyel névkutató valamennyi szláv nyelvre kiterjedő névtani atlaszt szeretett volna összeállítani. Nagyszerű terve nem valósulhatott meg, mivel az egyes nyelvekről nem állt rendelkezésére elegendő hiteles történelmi névanyag. Az 1958-as moszkvai szlavisztikai kongresszuson a szláv névtani atlasz megvalósításának terve azonban ismét napirendre került. Akkoriban azt a célt fogalmazták meg, hogy a szláv eredetű földrajzi nevekkel jelentéstani csoportokat kell kialakítani (pl. településnevek), majd azokat térképlapokra kell felvinni. Az időközben megjelent helynévszótárak összeállítói ugyanakkor meggyőződtek arról, hogy a lexikai különbségek tipológiai bemutatása csak akkor valósítható meg, ha az egyes nyelvek megközelítőleg teljes névkincsét alaposan ismerik. Az 1960-as évektől a lexikai-etimológiai vizsgálatok helyett azonban a névszerkezeti vizsgálatok kerültek előtérbe. A névszerkezeti tipologizálásánál a megközelítőleg teljes névkincs részletes ismerete már nem feltétlenül szükséges.

Először az elméleti és módszertani kérdéseket kellett tisztázni, majd egységesített kérdőívek felhasználásával sikerült kidolgozni a szláv eredetű településnevek szerkezeti típusait. A történelmi és jelenlegi névanyagból összeállított adatbázis segítségével a szerkezeti típusok számát állandóan bővíteni lehet. E témakörből eddig két kiadvány jelent meg (ERNST EICHLER – RUDOLF ŠRAMEK: Die Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Namenkundliche Informationen 1988: 1–86; INGE BILY – EWA JAKUS-BORKOWA – ERNST EICHLER – KRYSZYNA NOWIK – RUDOLF ŠRAMEK: Die Strukturtypen der slawischen Ortsnamen [anhand der westslawischen Sprachen]. Österreichische Namenforschung 1993/1: I–IX, 1–29). A szerzők a szláv eredetű településnevek szerkezeti típusairól egy kézikönyvet szeretnének összeállítani. Ebben az alapmunkában helyet kapna az Európa és Ázsia országaiban fellelhető valamennyi szláv eredetű településnév-szerkezeti típus.

Az „Általános szláv névtani atlasz” összeállításán nemzetközi munkacsoport dolgozik. Munkájukat a Nemzetközi Szláv Névtudományi Bizottság hangolja össze, és évenként valamelyik szláv nyelvű országban kongresszust rendez. Csehországban, Lengyelországban, Németországban és Szlovákiában állandó munkacsoport tevékenykedik. A kutatásokba bekapcsolódott Ausztria, Bulgária, Magyarország és Ukrajna is. Az elkövetkező években a közös munkához szeretnék megnyerni Albánia, Finnország, Görögország, Horvátország, Macedónia, Oroszország, Szerbia, valamint Szlovénia kutatóit is.

2. Az „Általános szláv névtani atlasz” elméleti kérdéseinek tisztázásához, majd a névszerkezeti típusok kidolgozásához a magyar szlavisták kutatási eredményei is hozzájárultak. Itt elsősorban HADROVICS LÁSZLÓ, KIRÁLY PÉTER, KISS LAJOS, KNEZSA ISTVÁN és SIPOS ISTVÁN munkáit emelhetjük ki. SIPOS és KNEZSA hosszú időn át képviselte a szláv nyelvű országokban megrendezett konferenciákon Magyarországot, szakmai fórumokon pedig rendszeresen beszámoltak az atlasz munkálatairól.

A tervezett „Magyarországi szláv névtani atlasz” a jelenlegi országhatáron belül a 2000 utáni önálló településneveket és azok történeti előzményeit mutatná be az első írásos emlékektől kezdve, amennyiben a nevek szláv alapokra vezethetők vissza, vagy szláv névelemeket is tartalmaznak. A kutatási terv szerint a jelenlegi névanyagban meg kellene határozni, hogy a nevek vagy névrészek melyik szláv nyelvcsoporthoz (keleti, nyugati, déli) vagy nyelvből származnak. A pontos szétválasztás után ki lehetne dolgozni a névstruktúrákat. Az „Ószorb névtani atlasz” elméleti és gyakorlati tapasztalatait itt közvetlenül lehetne hasznosítani. Sajnos máig a keleti és délszláv nyelvek egyikéről sem jelent meg hasonló munka.

A mai településnevek történeti előzményeit képviselő adatoknál is fel kellene tárni a névstruktúrákat és azok változásait. Minél korábbi településnévi adatban bukkan fel a szláv névelem – elsősorban a korai középkorra gondolunk –, annál nehezebb megállapítani, melyik szláv nyelvből származik, mert az egyes szláv nyelvek ekkor még nagyon közel álltak egymáshoz. Az itt vázolt feladatok megvalósításához rendszerezni kellene az egyes szláv nyelvekre vonatkozó eddigi részkutatások eredményeit: milyen az egyes nyelvjárássok feldolgozottsága, milyen mértékben gyűjtötték össze a vizsgált területen a helyneveket és a személyneveket, készültek-e a kutatott területről nyelvatlaszok stb. Az eddigi részkutatások eredményeit alaptérképekre kellene felvinni, s ezek alapján lehetne elkészíteni később a tematikus térképeket. Az egyes szláv nyelvek kutatásában eddig is szép eredményeket értünk el. Így például a magyarországi szlovák nyelvjárásokról atlasz készült, a ruszin (kárpatukrán) nyelvemlékekről monográfia jelent meg, és számba vettük a magyar nyelv szláv jövevényszavait is. Az eddigi eredmények alapján reménykedhetünk abban, hogy a magyarországi szláv nyelvek névtani atlasza belátható időn belül elkészül.

3. Az „Általános szláv névtani atlasz” előmunkálataiban fontos állomást jelent az „Ószorb helynévtípusok atlaszá”-nak a megjelentetése. (Az egykori ószorb településterület a jelenlegi teljes Szászországot, valamint Brandenburg, Sachsen-Anhalt, Thüringia és Nyugat-Lengyelország részeit foglalta magába.) Az atlasz szerkesztői ROSPOND elméleti kutatásain kívül támaszkodtak a „Cseh névtani atlasz” adataira, az utóbbi évtizedekben megjelentetett regionális névkönyveknek, helynévgyűjteményeknek, EICHLER

módszertani előtanulmányainak, valamint KÖRNER patrocíniumi helységnevekről írt értekezésének eredményeire is.

Az első füzetben az előszó után INGE BILY áttekintést nyújt a vizsgált terület nyelv-történeti korszakairól és névrétegeiről (óeurópai, germán, szláv, német). Ezt követően a szerzők részletesen foglalkoznak a szláv nevek német névrendszerbe való beépülésének kérdéseivel. ERNST EICHLER külön fejezetben mutatja be azokat az eljárásokat, amelyekkel az eredeti ószorb névalakok rekonstruálása elvégezhető. (Egy-egy névhez az egyes szláv nyelvekből hiteles történeti adatokat gyűjtött össze, majd összevetette őket egymással. Munkájában figyelembe vette a szláv történeti hangtan, valamint a szláv–német hanghelyettesítés törvényszerűségeit is). A továbbiakban az atlasz céljáról és a névcikkek felépítéséről olvashatunk. A térképlapok tájékoztatnak a különböző névszerkezetek térbeli elterjedéséről, a szláv betelepülés folyamatáról, valamint a régebbi és újabb szláv települések elhelyezkedéséről. Az atlasz munkálataihoz és kiértékeléséhez szükséges alapvető szakirodalmon kívül a kötet tartalmazza az egész szláv nyelvterületről az összehasonlításhoz felhasználható elméleti értekezések, monográfiák, névkönyvek, egyéni tanulmányok bibliográfiai adatait is.

A második füzetben a kétszótagú szláv személynevekből keletkezett helységneveket találjuk. A harmadik–negyedik füzet a vizsgált települések nevében a szláv alapokra visszamenő csonka személynevek képzési módjaival foglalkozik. Az ötödik füzetben közlik a vizsgált terület helységneveiben fellelhető rekonstruált ószorb és ópoláb névalakok teljes listáját. Egy másik névjegyzék a településnevek rekonstruált alapalakjait tartalmazza. Ezután következnek ábécérendben a mai helységnevek, mellettük zárójelben a rekonstruált alapalakok.

4. A következőkben egy névcikk felépítését mutatjuk be, konkrét példán keresztül.

Szerkezeti típus: kétagú szláv teljes név + *-ici* és *-ovici* toldalék
(A „Szláv névtani atlasz” 359. számú *-ici* és 360. számú *-ovici* típusa)

*Bol’eborici
1283 (PN de) Bolberitz
[E/3] 3. **Bolbritz** w. Bautzen, oso. Bolborcy (DS 28, 35, DS 19, 207, DS 31, 58, Eichler Slaw. ON 1, 52 f.; Sächs. ONB 1, 92)
*Bol’ebor

1. sor: [ószorb rekonstruált alapalak] **Bol’eborici*
2. sor: [legrégibb történeti adat] 1283 (PN de) *Bolberitz* személynév
3. sor: a) [folyó szám a szerkezeti típuson belül, jelszimbólummal jelenik meg a térképen] 3; b) [a vizsgált helység helye a térképen] [E/3]; c) [mai hivatalos névalak] *Bolbritz*; d) [helymeghatározás] Bautzentől nyugatra; e) [felsőszorb vagy alsószorb vagy lengyel névalak] felsőszorb: *Bolborcy*; f) [feldolgozott források, irodalom].
4. sor: [a helynevet az alábbi alapalakból lehet levezetni] ószorb teljes név
**Bol’ebor*.

A szócikkben közölt adatokon kívül a térképek az ószorb nyelvterületen a *Bolbritz* helynév gyakoriságát és elterjedtségét is szemléltetik.

5. Az atlaszhoz hatféle térképtípus tartozik. Az 1:100000 méretarányú **áttekintő térkép** az államhatárok, földrajzi egységek (vizek, erdők stb.), domborzati viszonyok, valamint meghatározott szempontok szerint kiválasztott helységnevek feltüntetésével összképet nyújt a vizsgált területről. – Az **alaptérképre** épülnek a különböző tematikus térképek (típus, kombinált térképek). – Az **előtérképek** tájékoztatnak a vizsgált területről megjelölt névatlaszokról, illetve a megmaradt szláv szókinccs, a helységnevek, dűlőnevek és személynevek feldolgozottságáról. – A **szerkezeti típusok térképei** a kéttagú teljes szláv *-j, -ovici, -in, -ov* toldalékú, valamint a kéttagú hibrid (szláv–német, pl. *Bogomilsdorf*) névszerkezeteket mutatják be, és áttekintést nyújtanak a szóképzésről. Az **elemző térképek** olyan kéttagú teljes szláv névalakokat mutatnak be, melyek leggyakoribb második tagja a következő: *-slav, -mir, -bud, -gost, -mist, -rad, -bor, -mil*. – Az **összefoglaló térképen** valamennyi szerkezeti típus megtalálható. A különböző névszerkezetek így könnyen összevethetők egymással.

Az „Ószorb helynévtípusok atlasza” a modern névtan egyik alapvető műve, mely a szláv nyelv- és településtörténeten kívül fontos ismereteket nyújt a medievisztika, a történeti névtan, a régészet és más tudományágak számára is.

VINCZE LÁSZLÓ

REINHARD BAUER: DIE FLURNAMEN DER GEMEINDE ANDECHS. SIEDLUNGS-, FLUR- UND HAUSNAMEN DER GEMARKUNGEN ERLING, FRIEDING UND MACHTLFING
[Andechs helynevei. Település-, dűlő- és háznevek Erlingben, Friedingben és Machtlfingban]
Verband für Orts- und Flurnamenforschung in Bayern.
München, 2004. 192 lap

Az *Andechs* nevet már a középkor óta használják a várra, a grófi nemzetségre, később pedig a bencés kolostorra is. *Andechs* ma a körzet neve. Itt található a kolostor, valamint Erling, Frieding és Machtlfing községek. Könyvünk a „Die Flurnamen Bayerns” sorozatának tizedik köteteként jelent meg. A bajor dialektológia nagy alakja, JOHANN ANDREAS SCHMELLER (1785–1852) „Bayerisches Wörterbuch” című munkájában (1827–1837) már sok nevet megmagyarázott az itteniek közül, a tudományos kutatás Bajorországban azonban szisztematikusan csak a helynévkutatás egyesülete, a Verband für Flurnamenforschung 1920-as megalapításával kezdődött el.

A könyv szerkezete világos és átlátható. A bevezető részben olvashatunk az andechsi kolostorról, a hely földrajzáról, történelméről és az andechsi dialektusról is. A nyelvjárást ANTHONY ROWLEY tanulmánya alapján mutatja be a könyv, folyamatosan utalva a történelemmel való szoros kapcsolatra, hangsúlyozva többek között a nyelvjárási szókinccs fontosságát a más nyelvekkel való kapcsolatok megállapításában (gót, olasz